

les llengües ultrapirenaïques, i cap al NO. amb tanta antiguitat que en gascò (si bé en textos antics es troba la grafia *un aute*) es perdé la *-n-* com a intervocàlica en el gascò pirinenc, i resultà *uante* en algunes valls, i a la d'Aran *iaute*.³

Segurament hem de separar d'aquesta qüestió la del català central a *altra hora* en el sentit de 'massa tard, espt., parlant de la nit': «quan el temps amenaçava pluja, s'alçaven a *altra hora* de nit, per posar a sota 'l porxo l'obra encara tendra, i el dia que tocava desenfornar ---», PCoromines (*Presons*, 165). Moll ho qualifica de «català continental» en termes generals, contrastant-hi menorq. *quin' hora* 'massa tard' (*AORBB* II, 1929, p. 60). És clar que allí aquest *altra* no correspon a un sentit raonable del mot i que deu haver-hi deformació d'alguna locució diferent: això mateix (com documenta Ant. Thomas, *Rom.* xxxviii, 1909, 400) es deia en fr. ant. *estre heure*, oc. ant. *a estrora*, it. *straora*, i ens preguntem si *EXTRA*, que va tan bé amb aquest sentit 'fora d'hora', podria ser també l'origen de la nostra locució (caldria primer l'assimilació **astr' hora* > *atrora), però és forçar la fonètica i *ULTRA* no aniria menys bé pel sentit i fóra natural una diferenciació *oltr' ora* > *oltróra*, com la que es produeix en *si mæl convé, palpís, clatell* i en el mateix derivat a *oltrança*, en la seva variant antiga *altrança* (> cast. *a todo trance*, DCEC), *alratge* per *olratge*; explicació que sembla la més satisfactòria, si bé també cal pendre en consideració la idea que vingui de *a alta hora*, amb repercussió de líquida, cf. port. *alta noite* (*Litbl.* xxxv, 73), cast. *a altas horas de la noche*.⁴ Quedi en estudi, però de tota manera no vindrà de *ALTERA*.

Vulgarment avui el mot es presenta sovint en formes alterades: *atre* i *antre*, i almenys en el Principat té força extensió *altro* i *atro*.⁵ Per més que avui en l'ús barceloní i en general entre la gent d'illustració mitjana, *atra* ha reculat molt en el Princ., és sabut que l'actitud d'alguns valencians del primer terç del segle de mirar la supressió del vulgarisme *atre* com una parcialitat d'ultra-Ebre, era ben infundada. En l'ús rústic solament es nota que *atre* té menys extensió en la zona entre el Llobregat i el Camp.⁶ L'ús del vulgarisme *antre* està clarament vinculat a la combinació amb *un* (*dóna'm un antre pa*, mai *l'antre* sinó *l'altre* o *l'atre*, en boca dels mateixos que deien allò): hi juga doncs l'assimilació nasal, i és forma que encara s'oïa molt pels anys 20-30 entre el poble barceloní; això s'estén vastament cap al Nord-est, i potser en alguna comarca té un ús més ample, però en general només aquest, fins en terra rossellonesa («trobareu un *ántra* llisera» sentia en el Canigó, a Estoer, 1960); no sé si allà es limita a això, car tant a Illa de Tet com en el Capcir vaig notar sovint l'ús del vulgarisme *untramên* per 'altrament' (1960, 1962), però també en aquest cas (metàtesi d'*antroment*) hi ha després dues nasals.

Pel que fa a *atre*, aquesta és la variant més antiga i més estesa: *l'atre dia* es llegeix ja en un ms. del S. xiv (el p de les *VidesR.*, 65r1, n. 5).⁷ Avui l'ex-

tensió geogràfica de la forma col·loquial *atre* (-o) cap a Ponent és molt vasta: «allí hi ha un *atru kulét*» al peu del Cadí, a Tuixén (1964), *l atr ay delá* 'ara fa dos anys' a Pinell de Solsonés (id.), «hi ha *d átres* 5 coves més no tenen nom», Gulp de la Conca (1957), i fins als límits lingüístics: *l átro camí* a Lasquarri, *el atro canta* a Llaguarres (id.); més encara, car per bé que avui *otro* ha envaït fortament l'alt-aragonès (*d otra manera*, Plan), que en altre temps es deia allí *atro* ens ho ensenyen els pronoms *nusátros* i *gusátros* de la mateixa Vall de Gistau, etc. No nego que l'ús popular en terres valencianes es manifesti més adherit que enlloc a aquesta variant (si bé es tracta d'una diferència de data certament ben recent), que així ho vaig sentir si fa no fa pertot (almenys a Mondóver, l'Horta i d'altra banda fins a la Plana i Maestrat: Betxí, Culla, Canet lo Roig).

Pel que fa al plural *altres* quan no té ús definit (els *altres*, *aquells altres*, etc.) ni és un indefinit que concreta o puntualitza (*uns altres*) ni predicatiu (*són altres les que m'agraden*) sinó francament indeterminat, s'aparia sovint amb una espècie de *de* vagament partitiu: *d'altres*. Alguns correctors de català han tendit massa a generalitzar aquest ús, i en tot cas trobo que tenia raó En Moll quan c. 1960 m'escrivia que li sembla excessiu: no dubto que això no ha de ser imposat, en efecte. S'observa en l'ús dels millors i més planers escriptors de dialecte central, que ho usen sobretot quan és complement (*en veig d'altres que ---*) i més que res quan precedeix la preposició *a*: «de vi en distribuïm *a d'altres* convents», Ruyra (*Entre Flames*, p. 50), «que la dongui *a d'altres* diaris» en una carta de Pous i Pagès, a. 1911, al director d'«El Poble Català», «això ha passat *a d'altres* ben sovint, tant si ho creus com si no», PCoromines (*Pigmalió*, cap. 16, p. 214).

En canvi en l'ús barceloní això no es diria (o bé molt menys) amb preposicions diferents, especialment les que acaben amb consonant *amb*, *per*, *en*,⁸ sens dubte un poc més amb les que acaben en *ə* (*contra d'altres ---*, *sense d'altres*), de manera que si observem l'ús exemplificat *ja hi ha d'altres ---* (Conca de Tremp) i el que veurem de *ja d'altres*, es fa evident que hi ajuda decisivament el desig d'evitar el hiatus violent a *á*: pel meu sentit lingüístic l'ús de *a d'altres* és normal i recomanable (no impossible) i ja corrent i idiomàtic en els escriptors del S. xiv: «per ma fe, comare, que us en creu, car ja *d'altres* veguades he ohit dir semblant a molt savi hom», Eiximenis, *Do-* 40 *nes*, cap. 29 (A28r^b, igual l'incunable, 24r1.3, i la versió no prosificada) (però jo no vull quez a mi Jacme March / sia notat que tot lo fax me carch / car ja *d'altres* n'havien molt tractat / mas, al meu seny, jo l'he mas ampliat» (cit. *RevValFil.* v, 6).

És idiomàtic en el dialecte central un ús com *no en volia saber d'altra*; no tan usual, però dins la mateixa línia: «la instrucció no fou dirigida contra els veritables autors dels delictes (perquè aquests no podien ésser *d'altres* que els afusellats) sinó contra dels 50 còmplices i encobridors», PCoromines, *Prometeu*, ca-